

НАБЛЮДЕНИЕ И АНАЛИЗ НА УРОК В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ ПРИ ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ ПРАКТИКИ

Галя Бонева

Практическото обучение във висшето училище създава възможности за усвояване от студентите на училищната действителност в нейните разнообразни измерения, за осъществяване на реални педагогически взаимодействия с учениците. Съвместната работа с базовите учители позволява на студентите да черпят от техния богат педагогически опит.

В процеса на практическото обучение става потапяне на студентите в общата атмосфера, при която се реализира професията, в условията на училищната институция и многопосочните връзки и отношения на различни нива. При провеждането на различните практически форми, студентите се ориентират в очакванията и претенциите на учениците, на базовите учители, на родителите. Осъзнават обществените очаквания към професията и хората, които я упражняват и се настройват към съответното релевантно поведение. Следователно може да се отбележи, че в процеса на практическата дейност, осъществявана в нейните реални измерения, става най-добрата адаптация към професията (на началния учител) и усвояване на многообразните и роли.

Наблюдението е един от най-важните моменти в практическото обучение на студентите. То има място при всички видове практики – хоспитиране, текуща практика, преддипломна практика.

При наблюдението става теоретическо осмисляне на структурата и съдържанието на дейността на учителя (или студента) в различни направления, усвояват се конкретни действия за осъществяване на обучението по съответните учебни предмети. Достига се до определяне на признаците, установяване на причинно-следствените връзки, отразяващи същността на различни педагогически явления, установява се връзка между теоретичните идеи, резултатите от педагогическата дейност и конкретните условия за решаване на образователните задачи.

С хоспитирането в училище започва по-осезаемото включване на студентите в учебно-възпитателния процес. От наблюдение на няколко урока по всяка методика целенасочено се достига в следващите практики

до постепенно “потопяне” на студентите в основните дейности, характеризиращи работата на началния учител. При текущата практика студентите сами изнасят, а и наблюдават уроци, изнесени от техните колеги. При преддипломната практика студентите за по-продължителен период от време поемат цялата учебна и възпитателна дейност в базовия клас. Те провеждат предвидените уроци и други форми на работа, като същевременно наблюдават работата на своите колеги и се учат от техните постижения и затруднения.

Характеристика на наблюдението в контекста на практическото обучение на студентите

“Наблюдението като изследователски метод означава възприемане, регистриране и оценка на явления, процеси, събития, прояви и състояния, с цел те да се изучат с оглед на конкретни цели” (Бижков, Г. 1995, 232).

Наблюдението е целенасочено възприемане на определени педагогически явления и процеси с цел тяхното разпознаване, определяне. Това става непосредствено, в естествените условия на възникване, развитие и протичането им, разбира се с всичките положителни и отрицателни страни, характеризиращи техните проявления.

Разглеждано в контекста на хоспитирането, наблюдението е метод чрез който се възприемат целенасочено елементи от педагогическата практика с цел нейното осмисляне, разбиране, усвояване. Следователно преходът при реализиране на познавателният акт е от конкретното към общото, достигане до идейна цялост, която определя логиката на извършваните конкретни дейности.

Наблюдението може да се реализира по различен начин, което дава основание за диференцирането му на следните видове:

- свободно, стандартизирано;
- индивидуално, групово, колективно;
- директно, индиректно;
- чрез използване на съвременни технически средства – телевизионни системи, видеозапис и др.

В педагогическата теория и практиката се утвърждава, че при системно упражняване в целенасочени наблюдения се достига до **формиране на наблюдателност** (едно от най-важните професионално-значими качества според Ст. Жекова). Идеята е при наблюдението не просто да се констатира, а целенасочено да се обясняват педагогическите явления и факти, да се разкриват причините, да се определят перспективите за подобряване качеството на работата.

Както посочва А. Бодалев, при всяка дейност много важно е да се формират умения за социална перцепция, разглеждани като единство на сетивна култура, способност да се различава, да се тълкуват нещата. Въз основа на натрупаните факти за конкретната реалност да се достига до идеи за причини и следствия, за развитие на процесите (А. Бодалев).

Етапи при провеждане на наблюдението

Подготвителен етап. Предварителна подготовка

Студентите трябва предварително да се запознаят с целта на наблюдението. Това е задача на педагога, ръководител на групата, или на методика по съответната методика.

Необходимо е да има предварително разработена програма за наблюдение от всеки педагог, ръководител на групата, от всеки методик, за да има система в работата, а и единодействие между всички специалисти, които са включени в организирането и провеждането на практиката.

Желателно е за всяко наблюдение се дава конкретен план от педагога или методика. Той трябва да съдържа цел и задачи, определяне на единиците за наблюдение, начините за фиксиране на наблюдаваните дейности или проявления. Те са свързани с конкретните задачи, които се решават при обучението по съответната методика и зависят от характера на изучаваното учебно съдържание и спецификата на образователните дейности. Обикновено в плана се включват една или по-често няколко основни задачи, свързани с изучаваното учебно съдържание по съответната тема в лекционния курс или материал, отработен по време на семинарните занятия. Търси се практическото доказване на теорията с практиката, а и получаване на представа за реални връзки, закономерности, свойства, които се нуждаят от по-нататъшно теоретическо интерпретиране в следващите учебни часове.

Много съществен момент в подготвителната част е да се набележат категориите за наблюдаване, да се определят критерии и показатели. Предварително се уточняват начините за регистриране на детайлите, а и задачите за педагогическия анализ, който следва наблюдението.

Същинска (основна) част – наблюдение и регистриране на педагогическите явления и процеси, на действията на включените участници (учител и ученици).

Ако наблюдението е на урок, трябва да се води подробен протокол на целия ход на урока или на фрагменти, съобразно решаваните дидак-

тически или методически задачи. Отбелязва се присъствие или отсъствие на признак, степен на изразеност на признака, количествена оценка (ако е възложена такава задача).

Желателно е записът да се прави по време на самото наблюдение, но може да се извърши и в друго време, по късно, след приключването на урока. Разбира се, тогава неговата реална стойност ще бъде много по-малка, тъй като много неща се забравят, а други избледняват и с времето променят своята значимост за наблюдаващия. Изборът зависи от опита на студентите, от добрата предварителна подготовка за работата, от целенасочените указания на ръководителя.

Какво най-общо да се протоколира (Бижков, Г., 245)?

1. Конкретната дейност на участниците в социалната ситуация, която се наблюдава, записва.

2. Взаимодействието, интеракцията между участниците.

3. Средствата чрез които се осъществява това взаимодействие – език, жестове и др.

4. Породеното от това взаимодействие явление, събитие.

5. Стимулт, побудата, които привеждат ситуацията в “движение”.

6. Границите, които са наложени на участниците.

7. Взаимовръзките в наблюдаваната социална ситуация.

8. Честотата на повторенията на отделните актове на взаимодействие.

9. Продължителността на социалната ситуация.

10. Важните пропуски, отклонения, непредвидени действия на участниците в социалната ситуация.

11. Забелязаните противоречия.

Напълно разбираемо е, че това са само най-общи ориентири, които могат да подпомогнат работата на студента. Има голямо разнообразие от възможности, в зависимост от методологическите и методически интерпретации за надеждността на метода.

По-важно е, че при наблюдението студентите трябва да правят подробен запис, съобразно предварително уточнените задачи за работа и дадените указания. Протоколът трябва да съдържа достатъчно и то по-принцип най-необходимата информация, за да може студентът после активно да участва в обсъждането и да направи задълбочен анализ на проведените дейности. Всеки протокол на наблюдаван урок или друга форма на работа е основа за осъществяване впоследствие на собствена педагогическа дейност, за търсене на продуктивни методически реше-

ния. Следователно направените записки могат да бъдат източник на идеи и решения при самостоятелната подготовка на студентите за бъдещите им изяви.

За да могат да протоколират наблюдаваното, студентите трябва да имат добра концентрираност на вниманието, разпределеност между дейността на учителя и учениците. Необходимо е отговорно и съзнателно отношение към поставените задачи. Не трябва да се допуска разсейване на студентите по несъществени подробности. Освен това много важно е да се спазва дисциплина по време на наблюденията – да не закъсняват за часа, да не приказват и по този начин да пречат на работата на учениците, да не се намесват пряко в работата на учениците, макар и с добри намерения за оказване на помощ.

Воденето на протокол и подробното оформяне на записките позволява на студента да участва активно в дискусиата след часа. По този начин, още по време на наблюдавания час, се създават условия да се осмислят, да се уточнят явленията и процесите, да се разберат важни понятия, да се направят изводи и обобщения. Самият запис стимулира мисловните способности на студентите. Изисква още в момента да се прави анализ, синтез, сравнение (известно-неизвестно, прилики-разлики), абстрахиране, обобщаване, систематизация, конкретизация, което води до ново, по-високо равнище в осъществяване на интелектуалната дейност. В протокола може да се фиксира и графичното оформление на черната дъска. Има се предвид разположението на различни видове записи, чертежи, схеми, план. Може да се отрази пространственото разположение на предвидените за използване дидактически материали и технически средства – целесъобразност, възможности за бързо, лесно използване и реструктуриране.

Вниманието трябва да се насочи и към пространственото оформяне на класната стая, към функционалната подредба, към естетическата издържаност на различните материали от вътрешния интериор.

Има много важни изисквания към воденето на протокол, някои от които биха били особено полезни в работата на студентите:

- Използване на добре структурирани протоколи. Това зависи от педагога и методичите, които имат задължението да предложат различни варианти и студентите да изберат този, който най-добре съответства на техния личен стил на работа;

- отбелязване на съществени елементи, тези, които са предвидени да бъдат регистрирани, съобразно поставените задачи. Подробностите усложняват след това анализа;

– стремеж да се обхване по-пълно съдържанието и дейностите на учителя и учениците и съответно да намерят начини за най-адекватното им фиксиране;

– целенасоченост на наблюдението и регистрирането, съобразно приетите критерии. Много е важно още в момента на наблюдението да се извършва това съотнасяне на наблюдавани единици спрямо приетите критерии и показатели. Разбира се в началото този процес е труден за студентите и се изпускат важни неща;

– стремеж към обобщения и систематизация на данните още по-време на наблюдението, систематизиране и определяне на водещите идеи.;

– използване на подходящи символи за кодиране, съобразно индивидуалните стратегии за водене на записки;

– абстрахиране от несъществени подробности, които в много случаи са важни за общата работна и психическа атмосфера в класната стая, но нямат отношение към преките задачи, които студентите имат да осъществяват.

В практическото обучение на студентите във ВУЗ се предлагат два основни начина за работа при изготвяне на протокол от наблюденията:

Първо: попълва се в момента на наблюдението.

Второ: подробен запис на наблюдавания урок или друга форма на работа, който впоследствие да се попълни съобразно изискванията в предварително определен в структурно и съдържателно отношение протокол.

Всеки от тези начини има своите предимства и недостатъци. Изборът зависи от изискванията на педагога, на методичите, а и от възможностите и желанието на самите студенти

При провеждане на наблюдението много важна е мотивацията на студентите. Те трябва да са целенасочени в работата си, да имат нагласа за изпълнение на поставените задачи, да проявяват активно отношение, да имат отговорно поведение.

За да бъде ефективно наблюдението, студентите трябва да имат съответния опит, знания и умения. В тази връзка, особена роля имат преподавателите от ВУЗ, които трябва да се ориентират в уменията на студентите да наблюдават и съответно да използват различни методи, форми и средства за тяхното обучение в тази насока. Това може да стане по време на семинарните упражнения по изучаваните дисциплини, а може да се отдели специално време, обикновено в началото на практиките.

Заключителна част. Педагогически анализ

Анализът на резултатите от наблюдението е един от най-съществени моменти при практическото обучение. В практиката този момент се определя като конферирание. Използва се обикновено методът беседа, а в рамките на нейното провеждане се включват и други методи, похвати, форми.

Целта на конферирането е да се направи задълбочен анализ на проведения урок, да се открият положителните страни, пропуските и затрудненията и по този начин студентите да придобият практически опит, наблюдавайки и включвайки се (доколкото е възможно и удачно) в реалните учебни ситуации.

В процеса на работа, чрез използване на различни начини за организиране на познавателната дейност на студентите се достига до осъзнаване, осмисляне, разбиране, обобщаване на резултатите, формулиране на изводи и предложения за усъвършенстване на урочната дейност и педагогическите взаимодействия.

Анализът на наблюдаваната практика може да бъде по поставени отделни задачи (могат да бъдат различен брой, в зависимост от уменията на студентите), по проблеми (тематичен анализ), по отделни етапи на урока, по целия урок (цялостен анализ).

Основна грешки, които се допускат при извършване на наблюденията:

- едностранчивост – регистрират се предимно дейностите, извършвани от учителя. В стремежа по-добре да се възприемат и запишат действията на учителя се изпускат учениците;
- невъзможност едновременно да се обхванат повече ученици;
- насоченост на вниманието само към активните ученици;
- невъзможност едновременно да се отчитат няколко показатели;
- субективен характер на възприемането и оценката;
- недостатъчно разграничаване на основните единици и фиксиране на съответните им проявления.

Някои трудности при използването на наблюдението при педагогическите практики:

- сложност на самите процеси, на педагогическите явления, своеобразни особености на педагогическите субекти;
- сложност при осмисляне на теоретическата интерпретация на наблюдаваните педагогически явления и процеси;

- сложност на самия метод наблюдение – изисква цялостно, многоностранно, обективно отражение на педагогическите процеси;
- особено значими трудности възникват при търсене на възпитателните аспекти на работата в часа, при наблюдение на възпитателните занятия или други използвани форми на работа.

Условия за ефективност на наблюдението

В научната литература се анализира ефективността на различни варианти на наблюдение. Предлагат се разнообразни идеи за усъвършенстване на работата. Така например ценни за студентите могат да бъдат следните препоръки (Абдулина, А., 108–109):

- предварителна теоретична подготовка на студентите за възприемане на педагогическите явления;
- практическа подготовка на студентите за наблюдение (запознаване с методиката за запис хода на наблюдението, форма на записките, изисквания при фиксацията и оформянето на хода и резултатите от наблюденията, с програмата за анализ на резултатите от наблюденията);
- организация на обсъждането, теоретически анализ и обобщение на резултатите от наблюдението.

За повишаване ефективността на наблюденията в съвременните условия може да се използват и някои нови възможности за запис и съответно за регистриране на отделни проявления – магнетофонен запис, фото и киноснимки, видеофилм, компютърен вариант на урок или друг вид занятие, техники за визуализиране. Не е загубило значение и стенографирането на урока, разбира се, за тези, които владеят стенографията.

Задачи, решавани от студентите в хода на наблюдението

При наблюдението студентите са ангажирани с изпълнението на следните задачи:

- запис на наблюдаваните педагогически явления, процеси, действия на учителя и учениците и др;
- проследяване реализирането на определени теоретични идеи в методическия ход на урока;
- наблюдаване реакциите на определени ученици при възприемане, осмисляне, затвърдяване, приложение на учебния материал;
- наблюдение на взаимодействията учител – ученици;
- наблюдение на осъществяването на образователни, възпитателни, развиващи задачи;

- наблюдение активността на учениците при различни моменти от хода на урока;
- пряко участие в организацията на определен елемент от структурата на урока;
- проучване на училищна документация, ученически работи, детско творчество;
- регистриране честота на проявление на определени педагогически явления и процеси.

Заключителни задачи, свързани с наблюдението и педагогическия анализ

- изготвяне на подробен протокол от наблюдението;
- изготвяне на психолого-педагогическа характеристика на ученик от базовия клас;
- изготвяне на характеристика на училищен клас;
- изготвяне на диагностичен инструментариум. Например: за диагностика на готовността на учениците за училищно обучение;
- изготвяне на оценка по определени показатели за работата на учителя и учениците.

Практически задачи

1. При хоспитиране в първи клас. Например: диагностика на готовността на децата за училищно обучение. Може да се използват методическите материали за диагностика на готовността за училищно обучение на Д. Батоева, Г. Бижков, Ф. Стоянова и др. В последните години има публикувани много стандартизирани и нестандартизирани тестове, които биха подпомогнали студентите в тяхната работа по опознаване на отделни ученици от базовия клас, както и за по-конкретно отчитане на различни параметри на собствената личност и дейност.

2. Удачно е възлагане на задачи, свързани с провеждането на социометрично изследване в базовия клас: за проучване микросоциологията на училищния клас, статуса на учениците, взаимни избори, привличания, лидери, актив на класа, пренебрегвани, отхвърлени чрез липсата на избори ученици.

3. Разработване на проект за използване на разнообразни дидактически средства, за изработване на дидактически материали.

4. Разработване на конспект за реализирането на отделен етап, момент (епизод) от урока. Например: какъв алгоритъм да се приложи за въвеждане и усвояване на ново понятие по определена тема, учебен предмет.

5. Друг вариант на задачи е разработване на сценарий за тържество, свързано с важни обществени събития, с празници от живота на класа, училището, с личен празник на някой ученик (Например: посрещане на първокласници, за първия час в първи клас, празник на буквите, изпращане на буквара, приключване на учебната година и др.).

6. Разработване на идеи за използване на дидактични игри в уроците по различните учебни предмети, за включване на занимателни елементи в различни етапи на уроците.

7. Разработване на етюди, сценки, които могат да се използват в контекста на изучаваното учебно съдържание по темата.

8. Разработване на програма за индивидуални занятия с учениците.

9. Анализ на образователна ситуация, която се е разгърнала на урока на който са присъствали. Това може да бъде провокирана ситуация или спонтанно възникнала в часа.

10. Анализ на продуктивността на ученика, по отношение на определени параметри. (Например – брой решени задачи, видове активности, брой на направени включвания на ученика в часа.)

11. Анализ на работата на учителя с трудноуспяващите деца, с талантливите.

12. Анализ на личностни качества, които се проявяват или развиват въз основа на съдържанието и дейностите по избраната тема.

13. Съставяне на вариант на контролна работа по зададената тема, на тест за учениците. Разработване на вариант за установяване на входно ниво, за изходящо ниво.

14. Използване на рецензиране – насочен към анализ на образователния продукт – на учениците, на други студенти, на учителя. Може да бъде реализиран писмено или устно.

В научната литература се предлагат някои схеми, които могат да се използват при рецензиране на работа (писмен, устна, практическа) (А. Хуторской):

Схема за рецензия на устно изложение:

1. Кое ви се понарава в изпълнението, за какво е разказано най-удачно.

2. Как е построено изложението, обща структура, логика на изложението.

3. Напълно ли е разкрита темата, достатъчни ли са приведените примери.

4. Забелязани неточности, грешки, противоречия. Възражения на изложението.

1. Допълнение към изложението. Забележки и препоръки към изложението.

2. Обща оценка на изложението.

Схема за рецензия на текст от учебника, книга, статия:

1. На какво е посветен изучаваният текст? Кое ви интересува в текста и защо?

2. Кое е главното? Кои са основните направления на изложението?

3. Каква нова информация или необичайни позиции са забелязани в текста?

4. Понятно ли е разкрито съдържанието на текста? Кои са най-трудните места?

5. Какви въпроси възникват при четене? За какво искате да узнаете допълнително?

6. Какъв е изводът от прочетеното.

Схема за рецензия на видео или кинофилм:

1. На какво е посветен филмът? Какво са искали да покажат неговите автори?

2. Какви явления, понятия, устройства и други обекти са показани във филма?

3. Кой е главният материал във филма? По какъв начин това е отделено?

4. Кое е най-удачно и интересно показано във филма?

5. Кои моменти са разкрити достатъчно пълно и ясно?

6. Как е свързан филмът с изучаваната тема?

7. Изводи от филма.

Схема за рецензия на решение на задача

1. За какви обекти и процеси се говори в задачата?

2. Защо трябва да се реши?

3. С какви методи се решава задачата? Има ли друг начин за решение?.

4. Какви явления, понятия, закони, формули са използвани при решение на задачата?

5. В какво е практическото приложение на дадената задача? Какви са изводите от решението на задачата?

Авторът (А. Хуторской) предлага и най-общ алгоритъм на педагогическа разработка (фрагмент на педагогическо събитие; урок, мероприятие, ситуация) (519):

1. Тема (проблем).

2. Място и време на действието.
3. Участници.
4. Ситуация (начални условия).
5. Дидактически цели.
6. Форми и методи на дейността на участниците.
7. Предполагаеми резултати.
8. Способи за рефлексия, за контрол и оценка на резултатите.

Документация на студента, която може да се използва при наблюдението

- протокол – бланки с варианти за разработване на протокол;
- стандартизирани схеми – за анализ на урок, за възпитателно мероприятие, за ориентация при наблюдението, за анализ на час на класа, схеми на разположение на учениците в пространството на класната стая;
- дневник – за водене на подробен запис от наблюдаваните форми на работа, за отразяване на лични впечатления и идеи във връзка с педагогически явления и процеси;
- регистрационна бланка – за изготвяне на протокол, при използване на стандартизиран тест;
- бланка с алгоритмизиран инструктаж за наблюдение и провеждане на различни дейности;

Изисквания към педагога и методите при организиране наблюдението на студентите по време на практиките:

1. определяне на цел и задачи на наблюденията, детайлно конкретизиране на подцелите, съобразно спецификата на учебния предмет и темата, която се разработва;
2. разработване на план за наблюденията (определяне на срок, участници, етапи, средства, ресурси, изисквания към предварителната подготовка и към самата организация на работата);
3. определяне на темите и основните категории (единици) за наблюдение, които ще бъдат обект на фиксиране в хода на урока или другите моменти от училищната действителност;
4. разработване на бланка на протоколи (примерна схема за водене на протокол);
5. определяне на системата за контрол и оценяване на активността на студентите по време на предвидените занятия. Запознаване на студентите с изискванията при проверката и оценката.

АНАЛИЗЪТ НА НАБЛЮДАВАН УРОК ОТ СТУДЕНТИТЕ ПРИ ПРАКТИКИТЕ

След провеждането на всеки урок от базовия учител или студента се прави **групов или индивидуален анализ на наблюдаваната работа.**

Българският педагог Г. Бижков разглежда “педагогическия анализ на урока като съществен елемент на педагогическия контрол и на вземането на управленческо решение”. Той смята, че навиците за анализ трябва да се формират целенасочено и непрекъснато в процеса на практическата педагогическа дейност.

В теорията и практиката съществуват най-различни схващания за видовете анализ.

В зависимост от задачите:

- анализ на урок на базовия учител;
- анализ на урок, изнесен от студент

В зависимост от характера на анализа:

- цялостен;
- тематичен;
- по фрагменти от урока;
- въвеждащ, в хода на урока, заключителен.

В зависимост от формата на провеждане:

- индивидуален;
- групов;
- колективен.

В зависимост от използваните средства:

- писмен;
- устен;
- програмиран;
- дистанционен.

В зависимост от характера на анализа, съобразно предметната област (насоченост): педагогически анализ, психологически анализ, методически анализ, тематичен анализ, Анализ по отношение на ергономически, хигиенни, екологични, физиологически показатели

Тъй като има много възможности за анализ на урок, в разработката вниманието се насочва към най-общите, принципно положения, обуславящи се от своеобразието на педагогическите явления и процеси.

По време на хоспитирането, което е организирано като групово наблюдение се прави анализ на урока на базовия учител. Това става в присъствието на педагога, методиста, базовия учител, студентите от групата. Основна роля има методистът.

При текущата практика – анализ на урок, изнесен от студента. Беседата се провежда с участието на педагога, методика, студентите, базовия учител. Основна роля при насочване на анализа има педагогът и методика.

По време на преддипломната практика – анализ на урок, изнесен от студента-стажант. Най-често това е анализ на базовия учител, който непосредствено ръководи работата на студента. При посещения на педагога, методика, съответно те поемат задачата да направят анализ на работата на студента.

Анализът може да бъде комплексен, тематичен, кратък или подробен, засягащ всички страни от работата на студента или отделни аспекти на осъществяването.

В научната литература има много публикации по този въпрос. Дават се различни структурни и съдържателни интерпретации на добри практики.

Напълно разбираемо е, че своеобразието на този анализ зависи от целите, които са поставени при наблюдението, от изискванията на ръководителя на групата (педагог, методик), от конкретните условия на работа.

Така например педагогът ориентира към дидактически анализ – принципи, методи, форми, средства, индивидуализация, диференциация на обучението и др. Анализът може да бъде и по отношение на решавани възпитателни и развиващи задачи.

Психологът насочва вниманието към психологическите характеристики на процеса на обучението (преподаване, учене, учебно съдържание), към открояване на психическите особености на субектите при процеса на обучение, към разкриване възможностите на учебното съдържание и извършваните дейности за развитие на познавателните способности на учениците (възприятия, памет, внимание), към предпоставките за стимулиране на интелектуалните възможности, към системата на отношенията в класната стая, към използването на ресурсите за развитие на характера на учениците, за формирането на тяхната насоченост и др.

Методикът по български език и литература насочва към езиковата компетентност на студента, езиковата грамотност на учениците. При анализа откроява методическите изисквания за разбор и работа с определен вид произведение или за спецификата на овладяване на различни езикови понятия.

Методикът по математика има отношение към математическата компетентност на студента, демонстрирана по време на изнесения урок. Насочва вниманието към работата на студента, свързана с отработването на

основните математически понятия, с активността и характера на работата на учениците, с резултатите, които са постигнати.

Независимо от специфичните особености при различните видове анализ, по-важно е студентът да достигне до **самоанализ**, който да му открие перспективи за бъдеща успешна работа.

Поради голямото многообразие в теорията и практиката от всевъзможни интерпретации, тук се разглеждат някои идеи за педагогически анализ на урока с превес на дидактическите измерения.

Анализ на урока според (Е. Сермяжко, Р. Овчинников)

1. Правилност при определяне на целите на урока, умение да се направи целта на урока ясна за учениците;
2. Организация на учащите се за работа;
3. Връзка на дадения урок с предишните и следващите;
4. Съответствие на методите на работа, типа и структурата на урока на учебно-възпитателните задачи и съдържанието на урока;
5. Умение на учителя да обезпечи активна работа на учениците, да възбужда техния интерес, да съсредоточва вниманието им;
6. Ръководство на умствената дейност на учащите се, контакт с класа;
7. Съответствие на съдържанието на урока и методите на работа на възпитателните цели;
8. Умение на учителя по време на целия урок да изучава знанията и навиците на учащите се и да прави правилни изводи за тях;
9. Осъществяване на индивидуален подход към учащите се;
10. Трудова дисциплина на урока;
11. Качество на подготовката при изпълнение на домашните задачи;
12. Реч на учителя и учащите се на урока;
13. Открояване на всеки отделен етап на урока в зависимост от неговото съдържание.

Популярна и твърде удачна е системата от основни критерии и техните показатели, разработена от Г. Бижков.

Според него особено важни са уменията за запис на хода на урока, за да има достатъчно материал, който да послужи при анализа. При анализа се разглежда многообхватно и многопосочно дейността на учителя и дейността на учениците. Критериите следват самия ход на урока, тоест неговата процесуална страна. Предложенията се базират на идеи за анализ на смесен урок (комбиниран урок). При него става съчетаване на

организационните моменти с проверката и оценката на постижията на учениците, преподаването и затвърдяването на новия учебен материал, и накрая даването на домашна работа или задачи за проучване, изследване.

Система от критерии и показатели

Първи критерий: Планиране, подготовка и организация на урока

1. Съответствие със срочното планиране съгласно изискванията на учебната програма.
2. Предварително възложени задачи на учениците във връзка със съдържанието на урока.
3. Предварително осигурени условия, уреди, апарати и необходими материали за часа.
4. Непосредствена подготовка за започване на часа (влизане навреме, поздрав, проверка на отсъствията и др.)
5. Проверка на домашни работи, посочване на типични грешки, насоки за тяхното преодоляване и др.
6. Друго.

Втори критерий: Провеждане на урока

1. Ясно поставени и обосновани цели на урока, показана е връзката им с предходните, очертана перспектива и др.
2. Мотивиране на учениците към целта, задачите на урока.
3. Съответствие на структурата на урока с особеностите на учениците и характера на учебното съдържание, на учебната дейност.
4. Въвеждане в новото учебно съдържание чрез реактивиране на предходното.
5. Показване на връзката на новото учебно съдържание със съдържанието на предмета.
6. Целесъобразно структуриране на излаганото учебно съдържание
7. Целесъобразно структуриране на компонентите на урока (проверка, излагане на новото учебно съдържание, даване на домашни и други работи, насоки за изпълнение).
8. Степен на реализация на междупредметни връзки.
9. Извеждане на преден план от учителя на главното, основното от усвояването учебно съдържание.
10. Проблемност на изложението на учебното съдържание от учителя при усвояването му от ученика.

Трети критерий: Реализация на принципите

1. Научност на изложението на учителя и отговорите на учениците в съответната учебна дисциплина и наука.
2. Достъпност на изложението съобразно възрастовите и други особености на учениците.
3. Нагледността като принцип и нейното прилагане според конкретните условия.
4. Системност на усвояваните и излаганите от учениците знания.
5. Практическа приложимост на усвоените знания и умения в урока (ако е възможно и необходимо).
6. Индивидуализация и диференциация на обучението, реализирана чрез ръководната дейност на учителя.
7. Изразяване и открояване на собствена позиция от учителя и учениците.
8. Елементи на съзнателност при усвояване на учебното съдържание от учениците, изведени от учителя.
9. Друго.

Четвърти критерий: Методи на учебно-възпитателна работа и тяхното адекватно съчетаване и използване от учителя

1. Разказ главно в монологична форма.
2. Беседа с учениците при водеща роля на учителя.
3. Обяснително-илюстративни методи (наблюдение, илюстрация, демонстрация и др.).
4. Дискусия с учебна цел.
5. Учебноизследователски методи.
6. Игрови прийоми и ситуации.
7. Групова работа на учениците, поставена и контролирана от учителя.
8. Използване на въпроси и непредвидени ситуации от страна на учителя или по предложение на ученици.
9. Използване на адекватни на целите и конкретните задачи на урока на учебно-технически средства.
10. Други (лекции, екскурзии, други).

Пети критерий: Оценъчно-контролна дейност на учителя

1. Осъществен цялостен и непрекъснат контрол върху хода и начина на работа на учениците (в общ план)
2. Използване на различни форми на контрол, проверка и оценка на постиженията на учениците.
3. Мотивиране на поставените оценки.

4. Даване на конкретни (индивидуални и групови) препоръки и насоки за по-нататъшна работа на учениците в процеса и след даване оценката на техните постижения.

5. Използване на елементи на самопроверка и групова проверка между учениците.

6. Обективност на оценката в съответствие с равнището на учебните постижения в класа, паралелката, училището.

7. Други характеристики.

Шести критерий: Реализация на възпитаващите функции на обучението

1. Поставяне и реализация на възпитателни цели и задачи в урока (явно или дискретно)

2. Постигане на единство между образователни и възпитателни цели в урока.

3. Осъществяване на елементи на възпитателна дейност в духа на общочовешките ценности.

4. Осъществяване елементи на демократизъм и хуманизъм в процеса на провеждане на урока.

5. Други характеристики на възпитаващите функции.

Седми критерий: Взаимодействие между учителя и учениците

1. Общ емоционален фон на урока.

2. Контакт и общуване на учителя с учениците през време на часа (еднопосочен, двупосочен, наложен, взаимен и др.).

3. Стимулиране на изиявата на учениците от учителя чрез поощрение, потвърждение, подпомагане, добронамереност и други.

4. Характер и многообразие на въпросите, които поставят учениците – съдържателни, странични, много-малко, задълбочени.

5. Характер на отговорите на учениците – адекватни на въпросите, показват самостоятелно мислене, изчерпателни, бедни, с еднадума, отнасят се до несъществени неща и др.

6. Участие на учениците в урока – активно, без принуда, спонтанно, емоционално, заинтересувано, пасивно, почти принудено от учителя, без жар и други.

7. Характер на въпросите на учителя – целенасочени, подпомагащи, ободряващи, насочващи и други.

8. Работа на учителя с учениците – само с отделни, и то добри ученици, с група от ученици, специално със слаби ученици, работа с целия клас.

9. Начин на реагиране на учителя на спонтанни въпроси и изказвания на ученици – не ги изслушва, прекъсва ги, дава вид, че ги слуша и разбира, използва подавани му идеи, иска от съответния ученик да се доизкаже, обоснове и други.

10. Учителят използва шеги, анекдоти, държи се усмихнато, приветливо, стимулира подобно поведение и от учениците си.

11. Учителят създава и поддържа толерантна, демократична атмосфера на търпимост, взаимно уважение, разбиране, свобода на изявите на учениците.

12. Учителят иска винаги учениците му да са активни, да показват наученото, да питат неясното, да правят свои предположения и да изказват идеи, като ги обосновават.

13. Други категории на взаимодействието.

Осми критерий: Равнище на езиковата комуникация в урока

1. Езиково равнище на изложението и въпросите на учителя – на правилен литературен български език, използва диалектизми, има граматически грешки и други.

2. Степен на вмесване на учителя в езиковото изразяване на ученика и на класа – учителят внася необходимите езикови поправки и корекции; не допуска използване на диалектизми от учениците, стреми се да ги насочи към правилен изговор.

3. Равнище на езиковото развитие на учениците – съответства на възрастта им, изразяват се пълно и правилно, правят незначителни грешки, владеят български език само на битово равнище, показват (не показват) стремеж за езиково усъвършенстване.

4. Езикова среда в класа и в училището – езиков фон (добър, задоволителен, незадоволителен, лош и други).

5. Други характеристики на езиковата комуникация.

Девети критерий: Методическо майсторство на учителя

1. Поддържане на висок тонус на методическата реализация на целия урок: разнообразни методи, адекватни подходи, топло и емоционално отношение, добронамереност, научно издържани и методически добре поднесени знания, активна комуникация с учениците и други.

2. Използване на допълнителни информационни източници, резултати от изследвания, собствени проучвания, примери от ученически съчинения и др. които показват, че учителят не се ограничава само с учебната програма и учебника.

3. Правилно дозиране на вискателността с дружелюбието, емоционална отзивчивост, съпричастност към личните проблеми на ученика, показване на готовност да му помогне и др.

4. Утвърждаване на учителския авторитет не насилствено от позицията на катедрата, а чрез показване на партньорство, стремеж за индивидуален подход

и помощ на ученик, който се нуждае от нея, показване на съгласие и отстъпчивост в границите на необходимото и възможното и други.

5. Други характеристики на методическото и педагогическото майсторство, показани в конкретния урок.

Десети критерий: Цялостна оценка на наблюдавания урок

1. Вербална оценка: “прекрасен”, “добър”, “лош”, “неприемлив”, “шаблонен” и други.

2. Скалирана оценка, изразена числово или вербално.

3. Изразена числово: обща оценка 1, 2, 5, 4, 5 и 6, като (1) в случая е най-ниска оценка, а (6) – най-висока.

4. Изразена вербално: “слаб”, “среден”, “добър”, “много добър” и “отличен”, ако се използва скалата на училищните оценки. По-добре е обаче да се използват други вербални категории, за да не се създават асоциации, че урокът и работата на учителя се оценяват по същия начин както и успехът на учениците.

5. Според специалистите по-добре да се използва числова оценка от 1 до 5 като се въведе и оценка “0” за случаите, когато съответният показател не е бил наблюдаван или когато наблюдателят преценява, че не е нужен за съответния урок.

Друг дидактик, А. Хуторский, предлага вариант за писмено оформяне на анализа на урока (А. Хуторской, 501)

1. Общи сведения (дата, предмет, клас, име – собствено, бащино, фамилно, тема на урока).

2. Цел на посещението на урока.

3. Цел на урока и нейното достигане.

4. Организация на урока (своевременост на началото и завършването на урока, готовност на учениците, оборудване в урока).

5. Обоснованост на избора на типа на урока, на неговата структура и съдържание.

6. Ефективност на използваните методи и похвати на обучение. Методи за изучаване на новия материал, за затвърдяване, за контрол и оценка на знанията.

7. Нагледност на урока. Използване на демонстрационен и лабораторен експеримент.

8. Дейност на учащите се (подготовка за урока, активност, продуктивност, самостоятелна работа, дисциплина, интерес към урока, отношение към учителя, култура на труда, реч).

9. Дейност на учителя (умение да “владее класа”, да организира неговата работа, индивидуален подход към учащите се, педагогически такт, устойчивост,

култура на речта, дикция, темп на изложението, находчивост, хумор, мимика, жестикулация, външен вид).

10. Резултати от урока (достигане на целите, изпълнение на плана, забележки и препоръки към практиканта).

Като обобщение на изложеното се предлагат системи от критерии и показатели за оценка на педагогическите умения на студентите, за оценяване на урок, изнесен от студента. Те са разработени на основата на съществуващи предложения в научната литература (у нас – Г. Бижков, Ст. Жекова, Д. Гълъбова, Н. Колишев, чужди – А. Хуторский, Т. Илина, Н. Казанский и др.). Търсени са целесъобразни варианти, които най-добре съответстват на системата на работа в българското начално училище.

Система от критерии и показатели за оценка на педагогическите умения на студентите

Критерии	Показатели	Бал
Умения за целеполагане	Ясно и точно поставяне на целта Адекватност на целта Съчетание на съдържателен и поведенчески аспект на целта Съответствие на целта на дидактическите задачи	
Умения за формиране, стимулиране на мотивацията за учене	Диференциране на учебните задачи в зависимост от индивидуалните особености Разнообразие в методите на обучение Отношение към учениците Убедителност в доказване ценност на знанията	
Умения за достъпно преподаване	Оптимален избор на методи Акцентирание върху главното при преподаване Диференциация на задачите Логика и яснота на обясненията Стил на изложението Равнище на нагледност	
Умения за изграждане на хуманни взаимоотношения между учителя и учениците	Уважение и доброжелателност Обосновани изисквания свобода на избора в ситуации отговорност за резултатите индивидуализиране на отношенията	
Контролно-оценъчни умения	Наличие на ясни критерии и показатели за оценяване на постиженията Мотивиране на оценката Съчетание на формално и неформално изпитване Съчетание на резултативно и процесуално изпитване Съчетание на конвергентно и дивергентно изпитване Разнообразие на методи за контрол	

**Система от критерии и показатели за анализ и оценяване на урок,
проведен от студент по време на практиките**

Критерии	Показатели	Бал
Умения за целеполагане	Ясно и точно поставяне на целта Адекватност на целта Съчетание на съдържателен и поведенчески аспект на целта Съответствие на целта на дидактическите задачи	
Умения за формиране, стимулиране на мотивацията за учене	Диференциране на учебните задачи в зависимост от индивидуалните особености Разнообразие в методите на обучение Отношение към учениците Убедителност в доказване ценност на знанията	
Умения за достъпно преподаване	Оптимален избор на методи Акцентирание върху главното при преподаване Диференциация на задачите Логика и яснота на обясненията Стил на изложението Равнище на нагледност	
Умения за изграждане на хуманни взаимоотношения между учителя и учениците	Уважение и доброжелателност Обосновани изисквания свобода на избора в ситуации отговорност за резултатите индивидуализирани на отношенията	
Контролно-оценъчни умения	Наличие на ясни критерии и показатели за оценяване на постиженията Мотивиране на оценката Съчетание на формално и неформално изпитване Съчетание на резултативно и процесуално изпитване Съчетание на конвергентно и дивергентно изпитване Разнообразие на методи за контрол	

**Система от критерии и показатели за обща оценка на практическата
дейност, извършена от студента по време на практиките**

Критерии	Показатели	Бал
Подготовка на студента за организация на учебно-възпитателния процес	Проектиране Планиране Разработване на план	
Организация на образователния процес в класа	Организация на урочната дейност Организация на различни видове уроци Организация на разработването Организация на затвърдяването Организация на дейностите на учениците Организация на собствената дейност Организация на контрол и оценка	
Педагогически умения Гностически	Проучва, познава собствена дейност и дейност на учениците Педагогическа наблюдателност Педагогическа прогноза Анализ на резултати Осъзнаване на перспектива на задачите	

Проективни	Проектира дейност на учениците Проектира собствена дейност	
Конструктивни	Поставя цели, създава проблемни ситуации Целесъобразност на избрани методи, форми и средства Подбор на учебното съдържание съобразно конкретните условия	
Комуникативни	Комуникативна компетентност Речева компетентност Общува с ученици	
Организационни	Характер на общуване с учител и др. педагози Култура Организация на собствена дейност Организация на дейност на учениците (индивидуална, групова, колективна) За педагогическата оценка	
Взаимоотношения С учителя С учениците С родителите С колектива		
Съзнателност и отговорност в работата		
Творчески изяви, стремеж към иновации, участие в живота на класа и учителския колектив		
Трудова дисциплина		
Стремеж към самообразование и самоусъвършенстване Включване във форми за квалификация на ниво училище и ВУЗ		
Обща оценка		

ЛИТЕРАТУРА

1. *Абдулина, О., Н. Загрязкина.* Педагогическая практика студентов. Москва, 1989.
2. *Андреев, М.* Процесът на обучение. С., 2001, 2004.
3. *Бабански, Ю.* Педагогика. С., 1988.
4. *Баранов, С. Болотина, А. Сластенин, В.* Педагогика. М., 1987.
5. *Батурина, Г., Т. Кузина.* Введение в педагогическую профессию. Учебное пособие. М., Академа, 1999.
6. *Бижков, Г.* Методология и методи на педагогическите изследвания. С., 2004.
7. *Бижков, Г.* Педагогическа диагностика. С., 2004.
8. *Бонева, Г.* Професионално-практическата подготовка на студентите, подготвящи се за работа в началното училище. В. Търново, 2004.
9. *Василев, Д.* Диагностика на възпитаността на учениците. С., 1989.
10. *Георгиев, Л.* Практиката при педагогическата подготовка. – Педагогика, 1993, № 9
11. *Георгиева, Ел.* Готовност на студентите от учителските институти за стажантска практика. – Педагогика, 1994, № 4.
12. *Господинов, Б.* Ефективност на методите на обучение. Пловдив, 1998.
13. *Гълъбова, Д.* Професионално-практическата подготовка на учителя по математика. В. Търново, 2002.
14. *Денев, Д.* Педагогика. Теория на възпитанието. Дидактика. Благоевград, 1994.
15. Дидактика современной школы. Под ред. *В. А. Онищука.* Киев, Радянска школа, 1987.
16. *Есипов, Б.* Основы дидактики. М., 1967.
17. *Ильина, Т.* Педагогика. М., 1984.
18. *Жекова, Ст.* Измерения на професионализма и оценка на учителския труд. – Отворено образование, 1981 № 1.
19. *Жекова, Ст.* Психология на учителя. С., 1984.
20. *Жекова, Ст.* Учителят в постановките на демократично средно образование. – Педагогика, 1993, № 12.
21. *Коротов, В.* Введение в педагогику. М., УРАО, 1999.
22. *Кукушин, В.* Введение в педагогическую деятельность. Ростов-на Дону, Март, 2002.
23. *Лихачев, Б.* Педагогика. М., Прометей, 1993.
24. *Маджаров, Ал., Ст. Здравкова.* Методи на обучението в началните класове. С., 1989.
25. *Онищук, В.* Урок в современной школе. М., Просвещение, 1981.
26. *Петров, П.* Дидактика. С., 1988, 2004.

27. *Пидкасисты, П.* Педагогика, М., 2004,
28. *Пидкасисты, П., М. Портнов.* Искусство преподавания. М., 1999.
29. *Плакроуз, Х.* Училището място за деца. С., 1992.
30. Професиограма на началния учител. Ст. Жекова. С., 1983
31. *Радев, Пл.* Основи на училищната дидактика. Пловдив, 1992. М., 1986.
32. *Скаткин, М.* Дидактика современной школы. М., 1982.
33. Современная дидактика. Под. ред. А. В. Хуторский. Изд. Питер, Санкт-Петербург. Москва, Харьков, Минск, 2001.
34. *Тодорина, Д.* Практическото обучение на студентите във ВУЗ – проблеми, противоречия, решения. Сборник. – Юбилейна конференция на ФНПП. С., СУ “Св. Климент Охридски”, 1994.
35. *Тотева, М., А. Лакюрски.* Методи за психолого-педагогическо проучване на ученика. С., 1999.
36. *Хрипкова, А. и др.* Малкият ученик. С., 1982.

НАБЛЮДЕНИЕ И АНАЛИЗ НА УРОК В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ ПРИ ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ ПРАКТИКИ

ГАЛЯ БОНЕВА

Резюме

В изследването се разкрива ролята на наблюдението и съответно на анализа на наблюдаван урок за професионално практическата подготовка на студентите.

MONITORING AND ANALYSIS OF A LESSON IN PRIMARY SCHOOL DURING THE PEDAGOGICAL PRACTICES

GALIA BONEVA

Summary

The research reveals the role of monitoring and analysis of a lesson for the practical training of students.

